

**Effective Factors on Unrest in Iraq: A Case Study
of the Political, Economic and Social Dimensions of the 2019 Protests**

Ali Bagheri Dolatabadi*

Associate Professor of Political Sciences, Yasouj University, Iran, (Corresponding
Author) abagheri@yu.ac.ir

Mohsen Shafiee Seifabadi

Assistant Professor of Political Sciences, Ardakan University, Iran
shafiee@ardakan.ac.ir

Abstract

Objective: Political protests are one of the types of political action. Iraq has witnessed such protests many times after Saddam Hussein. The last of these protests occurred in the fall of 2019. The aim of this study is to identify the cause of political unrest in Iraq and to find an answer to the question of why the recent protests have become anti-regime?

Method: The method used in this study is descriptive-analytical and uses Ted Robert Gurr's relative deprivation theory as a theoretical framework.

Results: According to research findings, Iraq's oil revenue and economic growth over the past years has raised value expectations among young people, who make up 59% of the population, and make to feel contradiction with their value expectations. Thus, they have experienced a sense of relative deprivation by observing poverty, corruption and unemployment and comparing their country with other regional governments. Therefore, their political actions have taken the form of violence and protest.

Conclusion: Given that the elimination of the feeling of relative deprivation in citizens requires structural and serious measures, and it is practically impossible to do so in the short term, so; it can be said as long as the necessary economic reforms are not carried out in Iraq and Iraqi citizens don't pursue their political activities in the form of parties and civil movements, the occurrence of violent protests, as in the fall of 2019 in Iraqi cities, will be natural and imaginable.

Key Words: Political Unrest, Iraq, Relative Deprivation, Economy, Poverty, Unemployment.

عوامل مؤثر بر وقوع ناآرامی‌ها در کشور عراق (مطالعه موردی ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی اعتراضات سال ۲۰۱۹)

علی باقری دولت‌آبادی*

دانشیار و عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، (نویسنده مسوول) abagheri@yu.ac.ir

محسن شفیعی سیف‌آبادی

استادیار و عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه اردکان، shafiee@ardakan.ac.ir

چکیده

هدف: اعتراضات سیاسی یکی از انواع کنش‌های سیاسی محسوب می‌شود. عراق پس از صدام بارها شاهد چنین اعتراضاتی بوده است. آخرین مورد از این اعتراضات در پاییز ۱۳۹۸ رخ داد. هدف پژوهش حاضر شناسایی علت ناآرامی‌های سیاسی در عراق و چرایی تبدیل اعتراضات اخیر به شکل ضد نظام است. روش: برای انجام پژوهش حاضر از نظریه محرومیت نسبی تد رابرت گر و روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است.

یافته‌ها: طبق یافته‌های پژوهش، میزان درآمد نفتی و رشد اقتصادی عراق طی سال‌های گذشته انتظارات ارزشی را در میان جوانان، که ۵۹ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند، بالا برده و به تعارض با توقعات ارزشی در آنها منجر شده است. لذا با مشاهده میزان فقر، فساد و بیکاری و مقایسه کشور خود با دیگر دولت‌های منطقه دچار نوعی احساس محرومیت نسبی شده‌اند. بنابراین کنش‌های سیاسی آنها شکل خشونت‌آمیز و اعتراضی به خود گرفته است.

نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه رفع احساس محرومیت نسبی در شهروندان نیازمند اقدامات ساختاری و جدی است و انجام این کار در کوتاه‌مدت عملاً امکان‌پذیر نیست، لذا می‌توان گفت تا زمانی که اصلاحات اقتصادی لازم در عراق انجام نپذیرد و کنش‌های سیاسی شهروندان عراقی در قالب جنبش‌های مدنی و احزاب دنبال نگردد وقوع اعتراضات خشونت‌بار همانند پاییز ۱۳۹۸ در شهرهای عراق امری طبیعی و قابل تصور خواهد بود.

واژگان کلیدی: ناآرامی سیاسی، عراق، محرومیت نسبی، اقتصاد، فقر، بیکاری.

۱- مقدمه

از زمان حمله آمریکا به عراق قریب ۱۷ سال می‌گذرد؛ حمله‌ای که قرار بود به عمر یک دیکتاتور پایان دهد و دوره‌ای از آرامش و ثبات را در پرتو نظام دموکراسی برای ملت عراق به همراه آورد. اگرچه ملت عراق توانست نوع نظام سیاسی خود را تغییر داده و به مظاهر دموکراسی همچون برگزاری انتخابات، داشتن پارلمان و آزادی مطبوعات و... تا حدی دست پیدا کند، اما این دستاوردها توأم با آرامش و ثبات در این کشور نبوده است. از سال ۲۰۰۳ تاکنون حداقل در پنج نوبت عراق شاهد ناآرامی و خشونت بوده است. نخستین ناآرامی‌های سیاسی در سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ و به واسطه اختلافات قومی و مذهبی در عراق شروع شد که در آن مقتدی صدر رهبری این اعتراضات را برعهده داشت. (Biddle Friedman and Long, 2012:85-98) در نوبت دوم در سال ۲۰۱۴ با تشکیل گروه داعش بخش‌های غربی عراق صحنه خشونت و یکه‌تازی دولت اسلامی عراق و شام گردید. خشونت‌هایی که در آن رد پای عشایر و گروه‌های اهل سنت به‌ویژه بقایای حزب بعث ناراضی از عملکرد نوری المالکی دیده می‌شد. (Taneja, 2018:35) در نوبت سوم در سال ۲۰۱۵ مردم عراق علیه ناکارآمدی دولت در خدمات‌رسانی در حوزه آب و برق و فشارهای اقتصادی ناشی از طرح ریاضت اقتصادی دولت به پا خاستند. (Alhasan, 2015:4) در نوبت چهارم و پس از اعلام استقلال کردستان عراق شهرهای شمالی این کشور دستخوش ناآرامی و خشونت گردید. در نوبت پنجم در سپتامبر سال ۲۰۱۸ معترضان علیه آنچه آن را وضع بد معیشتی و مداخله خارجی در کشورشان می‌خواندند به پا خاستند و برای چند روز شهرهای جنوبی این کشور به‌ویژه بصره صحنه ناآرامی‌های سیاسی بود. در همه این اعتراضات (بجز استقلال‌طلبی کردها) خواسته معترضان اصلاح نظام سیاسی و افزایش کارآمدی نظام بود. حتی در ناآرامی‌های سیاسی خاورمیانه در سال ۲۰۱۱ مردم عراق تنها نظاره‌گر میدان بودند و کم‌ترین تاثیر را از این جنبش‌ها پذیرفتند، اما در پاییز ۲۰۱۹ برای نخستین بار مردم شهرهای بغداد، ذی‌قار، بصره، کربلا، نجف و... شعار «الشعب یرید السقاط النظام» که شعار بهار عربی بود را سر دادند. شعاری که نه رنگ و بوی اصلاحات داشت و نه پذیرش شرایط کنونی کشور. برخلاف اعتراضات قبلی که رهبری آن را گروه یا جریان سیاسی خاصی بر عهده داشت، این بار همانند جنبش‌های سیاسی سال ۲۰۱۱ همه چیز از یک فراخوان به اعتراض در سالگرد به قدرت رسیدن عادل عبدالمهدی شروع شد و هیچ رهبر مشخصی نداشت. همچنین مشابه اعتراضات سایر کشورهای عربی در سال ۲۰۱۱ این بار نیز برخی کشورهای خارجی دست به حمایت از اعتراضات زده و به اشکال مختلف از خواسته‌های آنها پشتیبانی کردند. ماحصل این وضعیت افزایش خشونت در عراق و کشته و زخمی شدن قریب سیصد نفر در شهرهای مختلف بود. خشونت‌های سیاسی که اعتراض مرجعیت شیعی عراق را به همراه آورد و از نیروهای امنیتی خواست از خشونت استفاده نکنند و به دولت توصیه کرد تا

«قبل از آنکه دیر شود»، خواسته‌های معترضان را برآورده سازد. (Aljazeera, 4 Oct. 2019)

سؤال اساسی که مطرح است این است که چه عواملی در بروز ناآرامی‌های عراق مؤثر بودند و چرا این اعتراضات شکل ضد نظام به خود گرفت؟ اهمیت پژوهش حاضر در چند نکته قرار دارد: نخست اینکه این اعتراضات با ناآرامی‌های لبنان و پس از آن ایران همراه شد و این سؤال را به ذهن متبادر ساخت که چرا کشورهایی که به نوعی در جبهه مقاومت حضور دارند دستخوش ناآرامی شده‌اند؟ آیا طرح و برنامه خارجی پشت این اعتراضات قرار داشت؟ آیا این اعتراضات با تحولات منطقه‌ای در سوریه در ارتباط بود؟ دوم اینکه چرا اعتراضات عراق و پس از آن ایران، همانند اعتراضات قبلی مسالمت‌آمیز نبود و در هر دو کشور میزان تخریب اموال و آسیب به اماکن دولتی بیشتر بود؟ چرا برخی از کشورهای منطقه و فرامنطقه‌ای تلاش کردند اعتراضات عراق را به اعتراضات ضد ایرانی تبدیل کنند؟ پاسخ این سؤالات علاوه بر اینکه می‌تواند به فهم تحولات کنونی عراق کمک نماید، می‌تواند دستگاه‌های تصمیم‌گیرنده در ایران را در پیش‌بینی رخدادهای آتی بغداد یاری دهد. ضرورت این پژوهش از آن رو است که یافتن علل اعتراضات سیاسی و چرایی روی آوردن شهروندان کشورها به خشونت همواره دغدغه پژوهشگران بوده است و یافتن پاسخ این سؤال می‌تواند به پیشگیری از تکرار چنین حوادثی کمک نماید. پاسخ این سؤال در مورد عراق که گرم‌ترین و نزدیک‌ترین روابط را در مجموعه روابط کشورهای عرب منطقه با ایران دارد به مراتب مهم‌تر است و می‌تواند بر آینده روابط تاثیرگذار باشد. این مسئله آنگاه بهتر فهم خواهد شد که در نظر داشته باشیم هر بحرانی در خاورمیانه همواره سایر کشورهای منطقه به‌ویژه همسایگان کشور بحران‌زده را درگیر خود کرده و هزینه‌هایی را به آنها تحمیل خواهد کرد.

۲- پیشینه پژوهش

درخصوص ناآرامی‌های سیاسی سال ۲۰۱۹ عراق به‌واسطه آنکه زمان اندکی از سپری شدن آن می‌گذرد هنوز پژوهشی منتشر نشده است. با این حال در برخی آثار منتشرشده قبل از این ناآرامی‌ها به عوامل بی‌ثباتی سیاسی در عراق توجه نشان داده شده است. در میان این آثار پنج اثر قابل شناسایی و توجه است.

دیلان دریسکول^۱ در مقاله «روندهای در حال ظهور تعارض و بی‌ثباتی در عراق» به خطر تعارضات بین طوایف و قبایل در عراق و نقش عنصر جنسیت در تعارضات در جامعه عراق در سطح فروملی می‌پردازد. (Driscoll, 2018) قحطان خلف در مقاله «تاثیر بی‌ثباتی سیاسی بر

1- Dylan O'Driscoll

واقعیت احزاب سیاسی در عراق» به بررسی وضعیت سیاسی اجتماعی عراق پس از صدام و تحلیل نتایج انتخابات پارلمانی سال ۲۰۱۸ در عراق می‌پردازد. (Kahtan Khalaf, 2018)

اسپنسر^۱، کینموننت^۲ و سیری^۳ (۲۰۱۳) در گزارشی برای مؤسسه چتھام هاوس با عنوان «عراق، ۱۰ سال بعد» در پاسخ به این سؤال که آیا ناآرامی‌های داخلی عراق به شکل صلح‌آمیز پاسخ داده خواهد شد یا اینکه شکل خشونت‌بار به خود خواهد گرفت و بیشتر خواهد شد؟ اظهار می‌دارند که عراق در آینده منعطف‌تر شده و در برابر فشارهای گروه‌های فرقه‌گرا همچون القاعده مقاومت خواهد کرد. نویسندگان ضمن اشاره به اقدامات دولت در حوزه اقتصادی - اجتماعی برای پاسخ دادن به دغدغه‌های مناطق غرب عراق به شکندگی ساختار قدرت در این کشور اشاره کرده و از اینکه جناح‌های سیاسی همچنان به قدرتهای خارجی نسبت به برخی از هموطنان خود اعتماد بیشتری دارند و سیاست‌هایشان تحت تأثیر برنامه‌های قدرت‌های منطقه‌ای به ویژه ایران، عربستان سعودی و ترکیه است اظهار نگرانی می‌کنند. (Spencer, Kinninmont & Ciri, 2013)

گزارش سازمان بهداشت جهانی (۲۰۱۴) با اشاره به مشکلات خدمات‌رسانی به شهروندان عراقی و نیز بروز بحران‌های انسانی در این کشور به دنبال آواره شدن یک میلیون و ۸۰۰ هزار شهروند عراقی بعد از تهاجم داعش به عراق و مهاجرت بیش از ۲۱۳ هزار پناهنده سوری به مناطق غربی این کشور از پیش‌بینی‌ناپذیری شرایط و احتمال بروز خشونت در استان‌های الانبار، دیاله، نینوا و صلاح‌الدین خبر می‌دهد. این گزارش ضمن برشمردن تاریخ طولانی عراق در ناآرامی‌های اجتماعی، از بروز یک وضعیت اجتماعی پیچیده و بحران انسانی خبر می‌دهد که چندین دهه جنگ و ناکامی در اصلاح زیرساخت‌های اقتصادی - اجتماعی آن را تشدید کرده است. (WHO, 2014)

علاء‌الدین در مقاله «فرقه‌گرایی، حکمرانی و آینده عراق» از فروپاشی یا تضعیف نهادهای دولتی در عراق، قانون‌گریزی، حکومت ناکارآمد و فاسد، تشدید اختلافات فرقه‌ای و روند فاجعه‌بار بازسازی عراق پس از حمله سال ۲۰۰۳ آمریکا به عنوان عوامل شکندگی دولت نام برده و جنگ نیابتی منطقه‌ای در سوریه را تشدیدکننده این مسئله معرفی کرده است. به عقیده نویسنده همه این عوامل موجب گردیده‌اند تا تلاش‌های بغداد برای برقراری ثبات و کارآمدسازی نهادهای اداری‌اش با مشکل مواجه شود. به عقیده نویسنده ناکارآمدی بغداد در ارائه خدمات و ایجاد اشتغال در مناطق پردرآمد شیعه‌نشین همچون بصره و شکاف بین دولت و اهل تسنن در نقاط شمالی کشور چالش‌های جدیدی را پیش روی دولت خلق خواهد کرد. (Ala Aldin, 2018)

- 1- Claire Spencer
- 2- Jane Kinninmont
- 3- Omar Sirri

۳- مبانی نظری

برای تبیین موضوع پژوهش از نظریه محرومیت نسبی استفاده خواهد شد. این نظریه در ذیل نظریه‌های روان‌شناسانه انقلاب قرار دارد که در دهه ۱۹۶۰ و در پی اغتشاشات شهری در ایالات متحده آمریکا مطرح گردید. نظریه پردازان بنام این نظریه گر، آیوو^۱، روزالین فایراند^۲ و نسولد^۳ هستند که در پی تبیین عوامل پیدایش کشمکش مدنی و تغییرات اجتماعی برآمده‌اند. (Cohan, 204: 1990) تئوری محرومیت نسبی برعکس سایر تئوری‌های انقلاب که به تبیین چگونگی وقوع یک انقلاب می‌پردازند؛ علاوه بر انقلاب، این قابلیت را دارد که توضیح دهد چرا در جامعه خشونت، ناآرامی^۴، آشوب^۵، اعتصاب و... رخ می‌دهد.

به طور کلی محرومیت نسبی ناظر بر محرومیت از چیزی است که شخص اعتقاد دارد استحقاق دریافت آن را دارد و عمدتاً معطوف به افراد ناراضی است که به هنگام مقایسه خود با دیگران درمی‌یابند که از آنچه استحقاقش را دارند؛ کمتر دارند. (Bayertz, 1999: 144)

به اعتقاد گر پیش شرط لازم برای ستیز خشونت‌بار مدنی وجود محرومیت نسبی است که به صورت احساس بازیگران مبنی بر وجود اختلاف میان توقعات ارزشی^۶ خویش با قابلیت‌های ارزشی^۷ ظاهری محیط تعریف می‌شود. توقعات ارزشی آن دسته از کالاها و شرایط زندگی است که مردم خود را به طور موجهی مستحق آن می‌بینند. قابلیت‌های ارزشی اشاره به اموری دارند که عمدتاً در محیط اجتماعی و فیزیکی باید آنها را یافت. آنها شرایطی هستند که شانس تصویری مردم را در زمینه تحصیل یا حفظ ارزش‌هایی معین می‌کنند که افراد به نحو مشروعی انتظار به دست آوردن‌شان را دارند. (Gurr, 1968a:252)

بر این اساس همان‌گونه که مردم در هنگام احساس ناکامی محتملاً به نحوی پرخاشجویانه از خود واکنش نشان می‌دهند، دقیقاً به همان ترتیب «وقوع خشونت مدنی»^۸ مستلزم احتمال وجود محرومیت نسبی در میان تعداد چشمگیری از افراد اجتماع است؛ و نکته ملازم با حکم اخیر اینکه هرچه محرومیت نسبی شدیدتر باشد احتمال و شدت خشونت مدنی بیشتر خواهد بود. (Gurr, 1968a:254) از نظر گر محرومیت‌ها به دو دسته بلندمدت و کوتاه‌مدت تقسیم می‌شوند. محرومیت‌های بلندمدت عبارتند از: ۱- تبعیض اقتصادی؛ ۲- تبعیض سیاسی؛ ۳-

- 1- Ivo
- 2- Rosalind Fierabend
- 3- Nesvold
- 4- Unrest
- 5- Turmoil
- 6- Value Expectations
- 7- Value Capability
- 8- Civil Violence

جدایی بالقوه که شاخصی است که می‌کوشد تا اهمیت گروه‌های نژادی یا منطقه‌ای را که از لحاظ تاریخی جدایی طلب هستند مشخص سازد. ۴- وابستگی کشور مورد بحث به سرمایه‌های خارجی؛ ۵- شکاف‌های مذهبی؛ ۶- فقدان فرصت تحصیلی. مقیاس محرومیت کوتاه‌مدت نیز از این قرار است: ۱- گرایش‌های کوتاه‌مدت در ارزش‌های تجاری سال‌های مختلف؛ ۲- تورم در سال‌های مختلف؛ ۳- نرخ رشد تولید ناخالص ملی؛ ۴- شاخص‌های مربوط به شرایط بد اقتصادی. (Gurr, 1968b: 1111)

ریشه‌های نظریه محرومیت نسبی را در اصل روان‌شناسی ناکامی - پرخاشجویی^۱ باید جستجو کرد. طبق این فرضیه «بروز رفتار پرخاشجویانه، همواره مستلزم وجود ناکامی است و برعکس، وجود ناکامی همواره به نوعی پرخاشجویی منجر می‌شود». (Cohan, 1990: 205) علاوه بر سطح فردی در سطح کلان و در جامعه نیز این اصل مشاهده می‌شود. همان‌گونه که افراد هنگام ناکامی دست به واکنشی پرخاشجویانه می‌زنند، به همان ترتیب، وقوع خشونت و رفتار خشن مدنی مستلزم وجود محرومیت نسبی در میان جمعیت بسیاری از افراد اجتماع است. لذا به هر میزان که محرومیت نسبی شدیدتر باشد، احتمال شدت خشونت مدنی بیشتر خواهد بود و در مقابل، خشونت مدنی شدید بیانگر وجود محرومیت نسبی زیاد است. بنابراین، علت اصلی ستیز و کشمکش مدنی از نظر گر محرومیت نسبی است. هرچند که او عواملی نظیر مشروعیت، سهولت اجتماعی و ساختاری را بی‌تأثیر در فرضیه خود نمی‌داند. (Malakoutian, 1993: 246)

مشاهده وضعیت عراق کنونی و آشوب‌هایی که در آن رخ می‌دهد بیش از هر چیز بیانگر این نکته است که نوعی حس احساس محرومیت در بخش‌های مختلف این کشور در حال شکل‌گیری است. اهل تسنن و عشایر بخش‌های مرکزی و غربی احساس می‌کنند که از سال ۲۰۰۳ از فرایند قدرت دور نگه داشته شده و نوعی محرومیت سیاسی را تجربه می‌کنند. (Manfreda, 2019: 1)

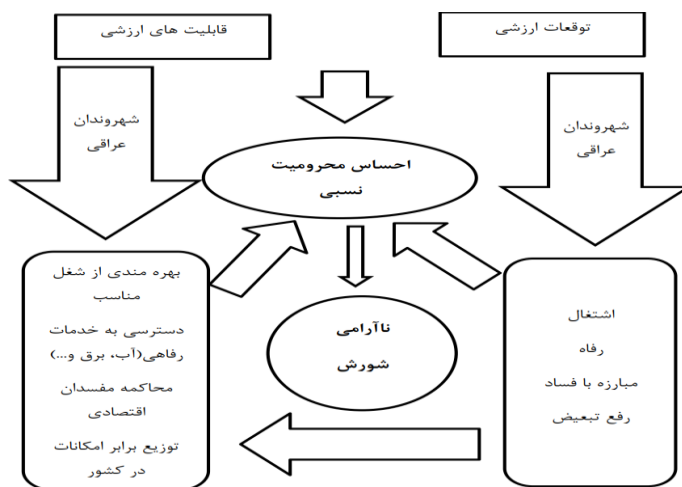
شیعیان که در دوران صدام حسین از هرگونه خدمات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی محروم بودند اکنون احساس می‌کنند با وجود در دست داشتن قدرت همچنان دچار محرومیت اقتصادی و اجتماعی هستند. این احساس محرومیت در میان استان‌هایی که درآمد نفتی دارند به نسبت سایر استان‌ها بیشتر است. (Ala Aldin, 2018) احساس عمومی در میان آنها این است که از آنچه استحقاق آن را دارند کمتر دریافت می‌کنند. همچنین در میان طبقات سنی، جوانان بیشترین احساس محرومیت را کرده و خود را از حقوق اولیه‌ای همچون مسکن، شغل و امکانات رفاهی محروم می‌دانند (نگاه کنید به نمودار شماره ۱). آنچه به این احساس بیشتر دامن می‌زند مشاهده درآمد بالای نفتی کشورشان در مقایسه با کشورهای کوچکی همچون قطر، کویت، امارات و... است. لذا راه حل سیاسی را در اعتراض به ساختارهای سیاسی موجود و نخبگان سیاسی حاکم می‌جویند. نکته‌ای که بسیاری از جامعه‌شناسان و محققان حوزه علوم اجتماعی و سیاسی نیز به

1- Frustration-Aggression

آن اذعان کرده و آن را عامل بالقوه جنبش‌های اجتماعی در جهان کنونی می‌دانند. (Merton, 1938: 672-682)

در انجام پژوهش حاضر از دو روش علی و اسنادی بهره گرفته شده است. بدین صورت که علل ناآرامی‌های عراق در سه گروه علل ظاهری، علل شتاب‌دهنده و علت اصلی تقسیم‌بندی شده، آنگاه براساس اسناد (مصاحبه و اظهار نظر مقامات سیاسی) و مدارک آماری عرضه شده توسط مقامات عراقی یا سایر نهادهای بین‌المللی داده‌های به دست آمده به شکل توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

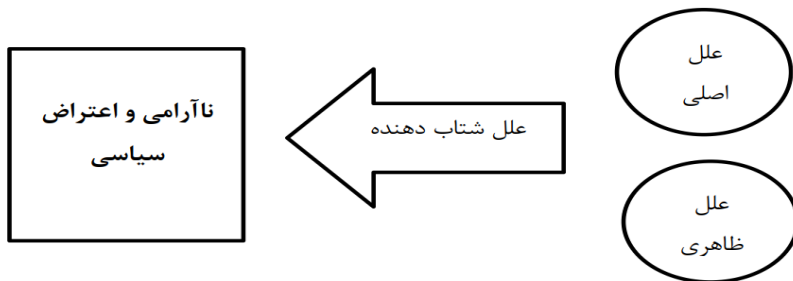
نمودار ۱: چارچوب نظری پژوهش

منبع: (نگارنده، ۱۳۹۸)

۴- عوامل مؤثر در ظهور ناآرامی‌های اخیر در عراق

برای ناآرامی‌های سیاسی - اقتصادی عراق سه دسته عوامل ظاهری، اصلی و شتاب‌دهنده را می‌توان مورد شناسایی و اشاره قرار داد. علل ظاهری عواملی هستند که جرقه‌های اعتراض را زدند و یکبار دیگر مردم را به خیابان‌های عراق کشاندند. عوامل اصلی آن دسته از علل بنیادی و ریشه‌ای هستند که ممکن است در آینده، مجدداً زمینه‌ساز ناآرامی در این کشور گردد. در این پژوهش محرومیت نسبی در زمره علل اصلی قرار دارد. علل شتاب‌دهنده عواملی هستند که به تحریک بیشتر معترضان برای گسترده‌تر شدن آشوب‌ها کمک کردند.

۴-۱. علل ظاهری بروز اعتراضات در عراق

۴-۱-۱. تغییر فرماندهی نیروهای ضد تروریسم عراق

درحالی‌که در بیرون از عراق هیچ کس نام عبدالوهاب الساعدی را چندان نمی‌شناسد برای عراقی‌ها این چهره هم شناخته‌شده و هم محبوب است. ژنرال عبدالوهاب الساعدی، قهرمان نظامی بزرگ عراق در جنگ علیه داعش، همان فردی است که در سال ۲۰۱۷ با رهبری وی حمله برای بازپس‌گیری موصل پایتخت خودخوانده داعش پس از ۹ ماه محاصره شروع شد. چند روز پیش از شروع اعتراضات در عراق عادل عبدالمهدی، نخست‌وزیر عراق، او را از سمت فرماندهی سرویس ضد تروریسم ارتش برکنار کرد و سمتی اداری به او در وزارت دفاع داد. اتفاقی که به نظامیان و نخبگان نیروهای مسلح عراق شوک وارد نمود. ساعدی با امتناع از پذیرش این حکم آن را «مجازات» و «توهین» به خود توصیف کرد. جابه‌جایی ساعدی از فرماندهی نیروهای ضد تروریسم - که زیر نظر آمریکا آموزش دیده و هدایت می‌شدند - باعث شد تا موجی از حمایت مردمی در خیابان‌های عراق برای این ژنرال محبوب به راه افتد. (Twaij, 2019:1)

۴-۱-۲. برخورد نامناسب پلیس با اعتراض فارغ التحصیلان به بیکاری

دو هفته قبل از شروع ناآرامی‌های سیاسی در عراق فارغ التحصیلان دانشگاهی عراق که گفته می‌شود آمار بیکاری در آنها حدود ۳۳ درصد است (International Labour Organization, 2016: 1) جلوی وزارت آموزش عالی عراق دست به اعتراض زدند. این اعتراضات با دریافت نکردن پاسخ مناسب از سوی مقامات عراقی کم‌کم به جلوی ساختمان نخست‌وزیری کشیده شد و پلیس برای سرکوب معترضان اقدام به استفاده از خودروی آرایش نمود. در جریان متفرق‌سازی اعتراضات، خودروی آرایش یکی از معترضان محببه را از روی ماشین ضد شورش به پایین پرتاب کرد. این عمل که موجب کنار رفتن حجاب دختر جوان شد انعکاس بسیار بد و بالایی در فضای مجازی پیدا کرد و آتش اعتراضات را شعله‌ور کرد.

۴-۱-۳. برخورد با زاغه‌نشینان در کربلا

زاغه‌نشینی یکی از آسیب‌های اجتماعی در عراق پس از صدام است که روز به روز در اطراف شهرهای بزرگ عراق در حال گسترش است. در واقع زاغه‌نشینان که خانه‌های خود را در حملات داعش، ناآرامی‌های سیاسی و نظامی عراق پس از صدام از دست داده یا از مناطق عشایری به شهرها کوچ کرده‌اند به دلایل اقتصادی هیچ‌گاه نتوانسته‌اند خانه مناسبی در درون شهرهایی همچون نجف، کربلا، بغداد و... برای خود فراهم سازند. برخورد دولت عادل عبدالمهدی با این زاغه‌نشینان در شهر کربلا و تلاش برای تخریب خانه‌های آنها باعث گردید تصاویر دردناک و غمباری از زجه‌های این شهروندان به مأموران دولتی در رسانه‌های مختلف به‌ویژه رسانه‌های مجازی منتشر شود؛ تصاویری که احساسات عمومی را جریحه‌دار کرد و خشم عمومی از برخورد دولت با زاغه‌نشینان شهر کربلا را برانگیخت.

۵- علل شتاب‌دهنده بروز اعتراضات در عراق

در بین عوامل شتاب‌دهنده نقش حمایتی سه کشور عربستان، اسرائیل و آمریکا بیش از هر چیز قابل توجه است. در واقع این کشورها از فرصت قانونی ایجاد شده در عراق برای بیان اعتراضات سیاسی استفاده نموده تا نارضایتی خود از عملکرد سیاسی دولت عراق را به تصویر کشند و با تحریک معترضان از احساسات آنها سوءاستفاده نمایند.

۵-۱. نقش آفرینی عربستان

در بین دولت‌های خارجی حامی اعتراضات اکتبر ۲۰۱۹ عراق، عربستان بیشترین حمایت رسانه‌ای را از معترضان کرد. رسانه‌های عربستانی به‌ویژه شبکه خبری الحدث و العربیه کوشیدند تا برکناری ژنرال عبدالوهاب الساعدی را به دخالت‌های ایران در امور عراق نسبت دهند و این‌گونه وانمود سازند که چون دولت عراق یک دولت دست‌نشانده ایران است و الساعدی به نیروهای آمریکایی نزدیک است با فشارهای تهران برکنار شده تا فرماندهی شیعی جای او را بگیرد. (Iuvm press, 2019) همچنین در حالی که در روز دوم اعتراضات دولت عراق اینترنت را به طور کامل در مناطق درگیر در ناآرامی‌ها قطع کرد، توئیت‌های بسیاری از داخل عربستان برای جلب حمایت بین‌المللی از معترضان عراقی زده شد. توئیت‌هایی که در آنها بر «نجات عراق» و «بیرون راندن ایران از عراق» تاکید شده بود. نقش آفرینی برجسته عربستان در جریان اعتراضات عراق باعث گردید احمد طواجی، تحلیل‌گر نشریه فارن پالیسی، رفتارهای ریاض را این‌گونه توصیف نماید: «عربستان سعودی که سابقه طولانی در استفاده از نفوذ رسانه‌های اجتماعی برای سرکوب مخالفان دارد، اکنون در تلاش است تا احساسات ضد ایرانی را در عراق گسترش دهد.» (Twaji, 2019: 2)

۵-۲. پشتیبانی اسرائیل از اعتراضات

دومین رژیم‌ی که از نفوذ ایران در عراق همواره شکایت کرده و آن را به افزایش قدرت منطقه‌ای ایران تعبیر کرده، اسرائیل است. نقش اسرائیل تنها به انتقاد از نفوذ ایران خلاصه نشده است. (Halbfinger Et al, 2019) این رژیم طی تابستان ۲۰۱۹ در چندین نوبت پایگاه‌های نظامی گروه حشد الشعبی که شبه‌نظامیان شیعی هستند را با هواپیماهای بدون سرنشین بمباران کرد. این بمباران‌ها که با نوعی سکوت از سوی دولت عراق و تایید آمریکا همراه بودند (Rubin & Bergman, 2019: 1) پیش از بروز اعتراضات از سوی عادل عبدالمهدی به اسرائیل منتسب شد (Rasheed, 2019) و از محفوظ بودن حق واکنش به آن سخن به میان آمد. نقض حریم هوایی عراق و بمباران پایگاه‌های نظامی این کشور مصداق بارز زیرپا گذاشتن حق حاکمیت کشورها و استفاده از زور (نقض بند ۲ و ۳ از ماده ۲ منشور ملل متحد) محسوب می‌گردد. اقدامی که اگر واقعاً از سوی دولت عراق پیگیری گردد می‌تواند محکومیت بین‌المللی اسرائیل را به همراه داشته باشد و چهره این رژیم را در عرصه جهانی به عنوان یک متجاوز و ناقض حقوق بین‌الملل تخریب سازد. این اظهار نظرها و تهدیدها از یکسو و بازگشایی مرز القائم در منطقه بوکمال سوریه از سوی دیگر، رژیم اسرائیل را بیش از پیش عصبانی ساخت.

تصمیم به بازگشایی مرز القائم در بوکمال در سال ۲۰۱۸ توسط مقامات عراقی و سوری اتخاذ شد، اما دست به دست شدن این منطقه توسط دولت سوریه و گروه داعش و ناامنی‌های مکرر در آن پیوسته مانعی جدی بر سر راه بود تا اینکه بالاخره در آخرین روزهای تابستان سال ۲۰۱۹ پس از ۷ سال این اتفاق رخ داد. باز شدن مرز القائم علاوه بر اینکه می‌تواند فشارهای اقتصادی بر دولت بشار اسد را خنثی سازد راه زمینی را نیز برای اتصال ایران به سوریه باز می‌کند. (Aboulenein, 2019: 1) دولت عراق نه تنها اقدام به بازگشایی این مرز زمینی کرد، بلکه خواستار اعاده عضویت سوریه در اتحادیه عرب نیز شد. این مسئله باعث گردیده تا مقامات اسرائیلی عادل عبدالمهدی و دولت وی را مقصر اصلی این رخدادها بدانند و بکوشند تا زمینه‌های تضعیف و سرنگونی آن را فراهم سازند. حمایت رسانه‌های آشکار و قوی از معترضان (Jerusalem Post, 2019) و استدلال‌های گوناگون درباره ضرورت حمایت اسرائیل از معترضان عراقی (Israel hayom, 2019) و نیز بیانیه‌های وزارت امور خارجه این رژیم از جمله شواهدی است که نقش داشتن تل‌آویو را در این اعتراضات تقویت می‌کند. وزارت امور خارجه اسرائیل در بیانیه‌ای که در ۱۱ اکتبر ۲۰۱۹ درباره ناآرامی‌های عراق منتشر کرد اظهار داشت: «با نگرانی بسیار تحولات هفته اخیر در عراق را دنبال کردیم و از اینکه بسیاری در این رویدادها قربانی شدند متأسفیم. در این روزهای سخت، قلب ما با مردم عراق است. برای مردم عراق آرامش، امنیت و رفاه آرزو مندیم.» (Israeli Foreign Ministry, 2019)

۵-۳. حمایت آمریکا از معترضان

مقامات آمریکایی همواره نگرانی خود را از نزدیکی دولت عراق به ایران ابراز داشته و حتی گاه از اینکه سقوط صدام باعث قدرت گرفتن ایران در عراق شده است ابراز تاسف کرده‌اند. آنچه در این میان خشم مقامات آمریکایی را از دولت عادل عبدالمهدی بیشتر کرده است نوع سیاست‌های اتخاذشده دولت وی است. (Rasheed & Davison, 2019:1) از جمله این سیاست‌ها می‌توان به چند مورد اشاره کرد: نخست اینکه با وجود تلاش آمریکا برای پیوستن تمامی کشورهای منطقه به اتحادیه نظامی برای حمایت از دریانوردی در خلیج فارس، عراق حاضر به پیوستن به این اتحادیه نظامی نشد. دوم اینکه با وجود مخالفت مقامات آمریکایی، دولت عراق حشدالشعبی را به عنوان یکی از نیروهای مسلح قانونی عراق اعلام کرد و چارت رسمی این تشکل نظامی را به آن ابلاغ نمود. سوم اینکه دولت عراق همراهی لازم را با دولت آمریکا برای اعمال تحریم‌های وضع شده علیه ایران نداشته و از نگاه آمریکایی‌ها این کشور یکی از مسیرهای دور زدن تحریم‌ها از سوی ایران بوده است. چهارم اینکه پس از حملات هوایی اسرائیل به پایگاه‌های نظامی حشدالشعبی و عدم حمایت نظامی آمریکا برای فروش تسلیحات مورد نیاز عراق، بغداد گام‌هایی به سوی خرید سامانه‌های دفاعی S300 و S400 از روسیه برداشته که خشم مقامات آمریکایی را برانگیخته است. (Abu Zeed, 2019) پنجم اینکه آمریکا نیز مشابه عربستان و اسرائیل از بازگشایی مرز القائم در بوکمال خشنود نیست و آن را گامی برای تقویت جبهه مقاومت در منطقه می‌داند. لذا دولتمردان آمریکا می‌کوشند از هر فرصتی برای تضعیف دولت قانونی عراق بهره‌جسته و این کشور را دستخوش ناآرامی سازند. در آخرین مورد از این موضع‌گیری‌ها وزیر امور خارجه آمریکا با صدور بیانیه‌ای «از اینکه شهروندان عراقی جان خود را [در جریان اعتراضات] به شکلی غمبار از دست داده‌اند ابراز تاسف کرد» و از دولت عراق خواست «تا حداکثر خویشتنداری را اعمال کند». همچنین در این بیانیه از دولت عراق خواسته شد «با اعمال اصلاحات و مقابله با فساد، اقدامات فوری را برای رسیدگی به شکایات معترضین انجام دهد». (Beech, 2019)

۶- علت اصلی بروز اعتراضات در عراق: احساس محرومیت نسبی

درحالی‌که احساس محرومیت نسبی در شکل فردی خود باعث گسترش آشفتگی، بیگانگی، انزوای فرد در اجتماع و اضطراب می‌شود در شکل جمعی می‌تواند کاهش مشارکت بهنجار و گسترش خشونت به صورت آشوب، جنگ داخلی و غیره را به همراه داشته باشد. (Tripathi & Shrivastava, 1981:313-318) درواقع محرومیت نسبی از دو مؤلفه شناختی (ادراکی) و عاطفی (احساسی) تشکیل شده است. در مؤلفه شناختی فرد به این نتیجه می‌رسد که چیزی را که مستحق آن بوده به دست نیاورده است و در مؤلفه عاطفی دچار نوعی حس بی‌انصافی، رنجش و نارضایتی

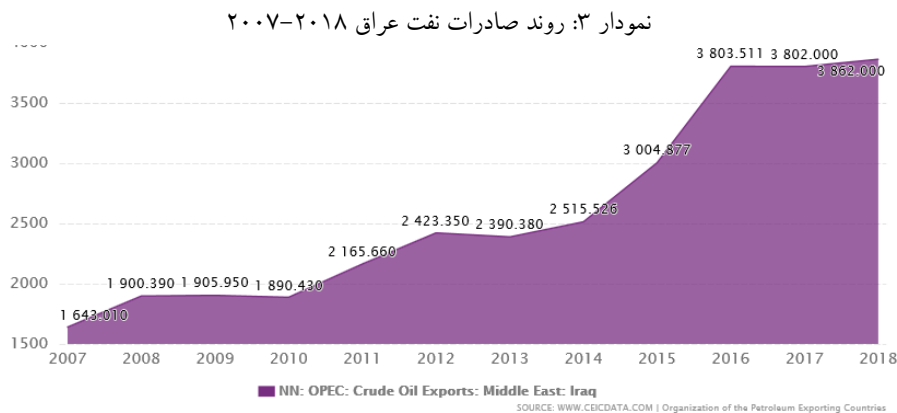
ناشی از نقض این انتظار است. لذا احساس نوعی نابرابری به فرد دست می‌دهد و این احساس را در قالب خشونت اجتماعی و رفتار اعتراضی نشان می‌دهد. علاوه بر این حس نابرابری، عامل دیگری که به احساس محرومیت نسبی کمک می‌کند مقایسه اجتماعی توسط افرادی است که رفاه خود را پایین‌تر از دیگران تصور می‌کنند. (Richardson, 2011:5) درحقیقت داشتن گروه مرجعی توسط معترضان و مقایسه شرایط خود با آنها به لحاظ رفاهی عاملی است که فرد را دچار احساس محرومیت کرده و حس نابرابری را تشدید می‌کند. در عراق مورد مطالعه هر دو گونه احساس نابرابری را می‌توان مشاهده کرد از یکسو افراد، کشور خود را نفت‌خیز و دومین صادرکننده نفت جهان می‌بینند (محرومیت ادراکی) و انتظار دارند این پول نفت برای آنها ایجاد رفاه نماید، اما هیچ‌گاه این رفاه را نمی‌بینند. در عوض شاهد افزایش بیکاری، فساد و قطع خدمات برق و آب هستند. از سوی دیگر خود را با سایر شهروندان عرب در کشورهای کویت، قطر و عربستان مقایسه کرده و احساس رنجش و نارضایتی می‌کنند (محرومیت عاطفی). لذا این اعتراضات به شکل اعتراضات خیابانی، تخریب اموال دولتی و تقاضای سرنگونی دولت و حکومت خود را نشان می‌دهد.

۶-۱. شاخص‌های مؤلفه‌های شناختی احساس محرومیت در عراق

آنچه باعث می‌گردد شهروندان عراقی احساس کنند دچار نوعی نابرابری شده‌اند و از آنچه مستحق دریافت آن بوده‌اند محروم گشته‌اند در درجه اول به توقعات ارزشی آنها بازمی‌گردد. این توقعات ارزشی از شاخص‌هایی که درباره اقتصاد این کشور منتشر شده است ناشی می‌شود. در اینجا از مجموع شاخص‌های اقتصادی دو شاخص درآمد حاصل از فروش نفت و رشد اقتصادی کشور عراق بررسی می‌شود.

۶-۱-۱. فروش نفت

طبق آمارهای آپک عراق دارای چهارمین ذخایر نفتی در جهان است و بعد از عربستان (به عنوان بزرگترین صادرکننده نفت جهان با ۹ میلیون و ۳۷۴ هزار بشکه در روز) دومین تولیدکننده بزرگ نفت (با ۴ میلیون و ۲۰۰ هزار بشکه در روز) در سال ۲۰۱۹ بوده است. (OPEC, 2019) با توجه به متوسط قیمت ۵۹ دلار برای نفت عراق، درآمد ماهانه این کشور از محل فروش نفت خام به ۷/۴ میلیارد دلار بالغ شده است. (Euronews Agency, 2019) همچنین آمارهای ارائه شده درباره صادرات نفت عراق نشان می‌دهد که میزان صادرات این کشور از سال ۲۰۰۷ تاکنون پیوسته رو به افزایش بوده است (نگاه کنید به نمودار ۳). (CEIC Data, 2019)

این درحالی است که بانک جهانی می‌گوید تقریباً سه پنجم از جمعیت ۴۰ میلیون نفری این کشور با درآمدی کمتر از ۶ دلار در روز زندگی می‌کنند. (The World Bank, 2019) همه اینها در شرایطی رخ می‌دهد که افزایش قیمت نفت رشد ذخایر بین‌المللی عراق را از ۴۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ به ۶۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ افزایش داده است. (The World Bank, 2019)

۶-۱-۲. رشد اقتصادی

یکی از شاخص‌های ارزیابی وضعیت اقتصادی کشورها رشد اقتصادی آنها است. کشور عراق در سال ۲۰۱۹ رشد اقتصادی ۶ درصدی را تجربه کرد که رقم قابل توجهی است. همچنین پیش‌بینی می‌شود که به دلیل افزایش بیشتر میزان تولید نفت این کشور در سال ۲۰۲۰ شاهد افزایش رشد اقتصادی خود به رقم ۸/۱ باشد. علاوه بر این، پیش‌بینی می‌شود که رشد غیرنفتی به پستوانه سرمایه‌گذاری بالاتر برای بازسازی شبکه زیرساختی آسیب‌دیده عراق، مصرف خصوصی و سرمایه‌گذاری در سال آینده نیز مثبت باقی بماند. (The World Bank, 2019)

درحالی‌که عراق در هیچ جنگ منطقه‌ای (مشابه عربستان و امارات) درگیر نیست و هیچ تحریم بین‌المللی (مشابه ایران) را نیز تجربه نمی‌کند و از درآمد کافی برخوردار است، اما همچنان نمی‌تواند خدمات اساسی همچون آب، برق، گاز و... را به شهروندان خود برساند. شهرهای این کشور به طور میانگین روزانه ۴ ساعت قطعی برق در گرمای تابستان را تحمل می‌کنند و این قطعی برق گاه تا ۱۲ ساعت نیز می‌رسد. این شرایط به‌ویژه برای نسل جوانی که بعد از ۲۰۰۳ متولد شده و اکنون در سن ۱۶ سالگی به سر می‌برد قابل پذیرش نیست. این معترضان که بخش اعظم آنها ۱۵ تا ۳۰ سال سن دارد از وقتی چشم به اطراف خود دوخته‌اند دو چیز را دیده‌اند: فساد و ناکارآمدی. (Majid, 2019:1) لذا مقایسه درآمدهای کشورشان از یکسو و شرایط بد

زندگی، نوعی احساس محرومیت را در آنها دامن زده است. احساس محرومیتی که با مقایسه با جوانان کشورهای همسایه عراق تشدید نیز می‌گردد.

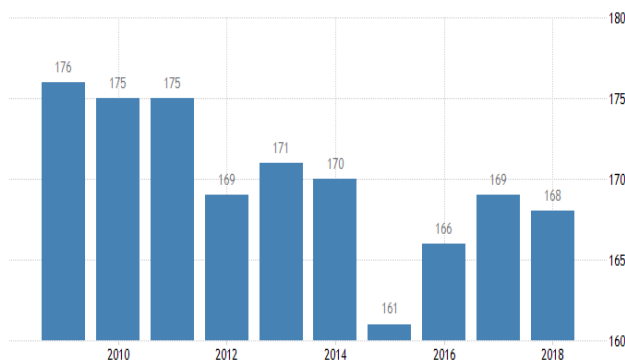
۶-۲. مؤلفه‌های عاطفی احساس محرومیت در عراق

زمانی که صدام حسین در عراق از اریکه قدرت به زیر کشیده شد انتظار جامعه عراق برقراری ثبات، آرامش، توسعه، آزادی، دموکراسی و رفاه بود، اما اکنون آنچه در این کشور دیده می‌شود فقر، فساد و بیکاری روزافزون است. در جریان اعتراضات پاییز ۲۰۱۹ عراق، عمده اعتراضات به سه مسئله فوق‌الذکر بازمی‌گشت. زاغه‌نشینی در اطراف شهرهای بزرگ عراق به‌ویژه شهرهای کربلا، نجف، بغداد و سامرا نماد بارز فقر و اعتراض فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در جلوی ساختمان نخست‌وزیری عراق نشان بارز بیکاری و فساد در عراق کنونی است. برای پی بردن به اینکه چگونه جوانان عراقی خود را از «قابلیت‌های ارزشی» توصیف‌شده توسط تد رابرت گر محروم می‌بینند کافی است سه شاخص فساد، فقر و بیکاری در عراق بررسی گردد.

۶-۲-۱. فساد

اگرچه فساد در همه کشورهای جهان کمابیش ممکن است وجود داشته باشد، اما آنچه در مورد فساد در عراق باید گفت این است که پراکندگی و گستردگی آن در سطح جامعه بالاست و از همه مهم‌تر محسوس و ملموس بودن آن برای شهروندان عراقی عذاب‌آور شده است. به گفته فرانک گانتز (Frank Gunter) «فساد مانند شن و ماسه پراکنده شده پس از وقوع یک طوفان، در حال نابودن کردن همه جای عراق است» (Gunter, 2013:46). براساس شاخص محاسبه فساد در سال ۲۰۱۸ که سازمان شفافیت بین‌المللی منتشر کرده است، کشور عراق رتبه ۱۶۸ را در میان ۱۷۵ کشور جهان دارد. رتبه فساد در عراق از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ به طور متوسط ۱۶۲/۱۹ بوده و در سال ۲۰۰۷ به ۱۷۸ یعنی بالاترین رتبه فساد رسیده است. کمترین رتبه این کشور رتبه ۱۱۳ است که مربوط به سال ۲۰۰۳ یعنی سال سرنگونی صدام حسین از قدرت می‌شود (نگاه کنید به نمودار شماره ۴). (Trading economics, 2019)

نمودار ۴: بررسی وضعیت فساد در عراق ۲۰۱۰-۲۰۱۸

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | TRANSPARENCY INTERNATIONAL

همه امید عراقی‌ها این بود که با برقراری آرامش در عراق پسدادعش اقدامی برای اصلاح وضعیت کشورشان صورت گیرد، اما آنچه امروز آنها مشاهده می‌کنند خلاف این واقعیت را نشان می‌دهد. علی‌رغم رسیدن به دوره ثبات نسبی، کشور با بیکاری مزمن و مشکل تأمین برق و آب دست و پنجه نرم می‌کند.

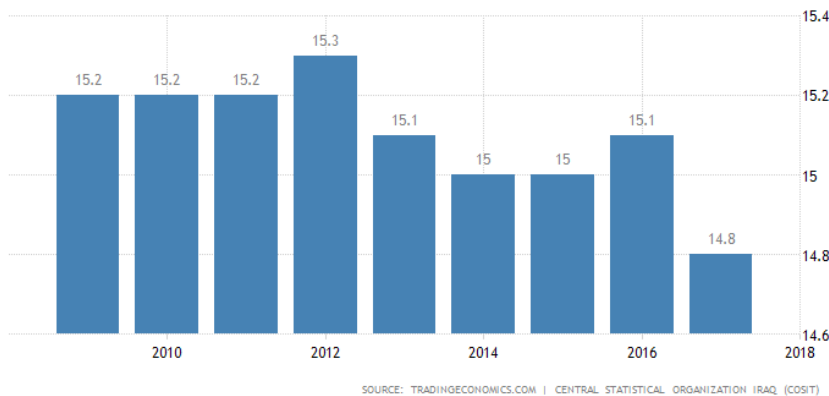
هالی باب سین، پژوهشگر مؤسسه خاورمیانه، در نقل قولی از یکی از جوانان معترض عراقی می‌نویسد: «ما به سطحی از بی‌عدالتی رسیده‌ایم که دیگر قابل تحمل نیست. هر عملی عکس-العملی دارد. ما از سال ۲۰۰۳ منتظر دموکراسی بودیم، اما تاکنون آن را ندیده‌ایم.» (Bobseine, 2019: 1) به گفته فنار حداد^۱، پژوهشگر ارشد پژوهشکده خاورمیانه در دانشگاه سنگاپور، اگرچه معترضان به عملکرد دولت عادل عبدالمهدی اعتراض دارند، اما این اعتراضی به کل سیستم سیاسی است که درگیر فساد شده است. (Aljazeera Center for Studies, 2019) فساد در عراق از وزارتخانه‌های مستقر در بغداد تا مراکز پلیس و توزیع مواد غذایی در شهرهای کوچک گسترش یافته است. درحالی‌که تحقیقات دانشگاهی ممکن است اشاره کنند که فساد به عنوان تسهیل‌کننده امور اداری در عراق در حد اندک است، اما این فساد به میزان زیادی تلاش‌های بخش خصوصی و دولتی برای ایجاد یک زندگی بهتر برای شهروندان عراقی را تحت تأثیر قرار داده و تضعیف کرده است. درواقع همان‌گونه که وزیر دارایی و رئیس سابق بانک مرکزی عراق اظهار می‌دارد «تأثیر ناگوار فساد [در عراق] بیشتر از شورش است» و می‌تواند جلوی رشد اقتصادی و توسعه را بگیرد. (Gunter, 2013:46)

1- Fanar Haddad

۶-۲-۲. بیکاری

در مورد بیکاری در عراق آمار متفاوتی وجود دارد. مشکل این است که وقتی بحث ارزیابی میزان بیکاری مطرح می‌شود، منابع مختلف فرمول‌های متعددی را برای سنجش این مسئله به کار می‌گیرند. برای نمونه در شرایطی که داده‌های سازمان بین‌المللی کار، بیکاری در سال ۲۰۱۷ در عراق را ۱۳ درصد و بیکاری جوانان را ۲۵/۶ درصد معرفی می‌کند (International Labour Organization, 2019)، آمارهای مؤسسه ماکروترندز نرخ بیکاری در سال ۲۰۱۷ در عراق را ۷/۸۹، در سال ۲۰۱۶ رقم ۸/۰۹ و در سال ۲۰۱۵ رقم ۸/۰۸ اعلام کرده است. (Macrotrends, 2019) همین مؤسسه نرخ بیکاری در عراق را در سال ۲۰۱۸ رقم ۷/۹۳ درصد ذکر کرده که نسبت به سال قبل از آن ۰/۰۴ افزایش داشته است. طبق این آمار عراق در بین کشورهای جهان در سال ۲۰۱۸ رتبه ۲۸ را از نظر بالا بودن بیکاری داشته است. (Macrotrends, 2019) آمارهای مؤسسه تردینگ اکونومیکز^۱ که به آمارهای سازمان بین‌المللی کار نزدیک‌تر است، آمار بیکاری در عراق را در سال ۲۰۱۷ ۱۴/۸۰ ذکر کرده که از آمارهای سال ۲۰۱۶ که ۱۵/۱۰ درصد بوده، کمتر است (نگاه کنید به نمودار شماره ۵). طبق آمارهای این مؤسسه میانگین بیکاری در عراق طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۷، ۱۷/۳۶ درصد بوده است که بالاترین آن در سال ۲۰۰۳ با ۲۸/۱۰ و کمترین آن در سال ۲۰۱۷ (۱۴/۸۰ درصد) رخ داده است. (Trading Economics, 2018)

نمودار ۵: آمار بیکاری در عراق

طبق آمارهای سازمان بین‌المللی کار عراق یکی از جوان‌ترین کشورهای جهان است و عراقی‌های زیر ۲۴ سال ۵۹ درصد از جمعیت را تشکیل می‌دهند اما ۳۳ درصد از جوانان مذکر (۱۴ تا ۲۴ سال) و ۶۰ درصد از زنان جوان بیکار هستند. (International Labour Organization, 2016: 1)

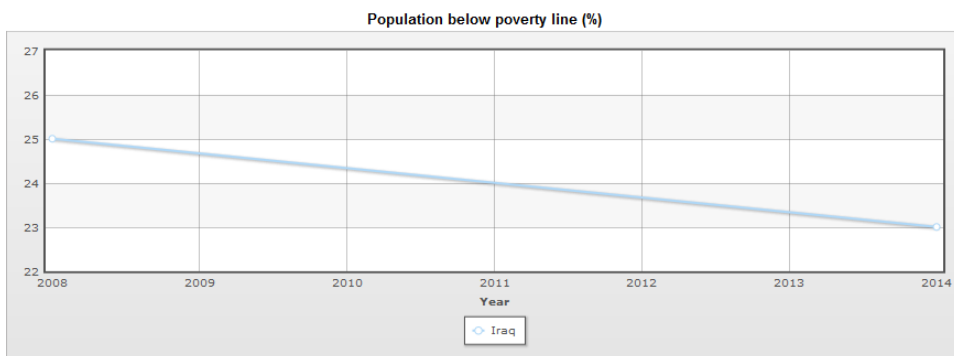
1- Trading Economics

سازمان بین‌المللی کار در خصوص وضعیت بیکاری در عراق در سال ۲۰۱۹ این‌گونه گزارش می‌دهد: «بیش از ۸۵ درصد از کارخانه‌ها و مراکز تولیدی در عراق تعطیلند، به همین دلیل تعداد بیکاران در بین جوانان به صورت تصاعدی افزایش یافته است. در خانواده‌هایی که سرپرستی آن با مردان است مردان غالباً بیکارند و در نتیجه نمی‌توانند سر سفره خانواده‌های خود غذا بیاورند. علاوه بر این، به دنبال وقایع سال ۲۰۱۴ و حمله داعش به عراق، اوضاع بدتر نیز شده است. از آنجا که اوضاع بدتر شده است، برای بازگشت مجدد این افراد بیکار به بازار کار، کشور عراق نیازمند کمک است. به همین دلیل باید به کارخانه‌ها و مشاغل عراقی کمک شود تا مجدداً فعال شوند و درهای خود را به روی کارگران باز کنند تا آنها بتوانند شغل خود را بازیابند. مسئله اشتغال‌زایی یکی از مشکلاتی است که دولت در تلاش است تا آن را برطرف کند، اما به دلیل اینکه این کار بسیار دشوار است، در این رابطه به کمک نیاز دارد.» (International Labour Conference, 2019: 13) همان‌گونه که این گزارش نشان می‌دهد نه تنها وضع بیکاری در عراق فاجعه‌بار است حتی امید به بهبود این وضعیت در کوتاه‌مدت نیز اندک است. شاید به همین خاطر بود که عادل عبدالهدی اعلام کرد «هیچ راه حل جادویی برای مشکلات عراق وجود ندارد.» (Aljazeera, 9 October 2019)

۶-۲-۳. فقر

بهداشت مناسب، سطح پایین فقر و دسترسی به آموزش از جمله عوامل تعیین‌کننده کیفیت زندگی به‌شمار می‌رود. در سال ۱۹۸۰ و پیش از آنکه عراق درگیر ۴ دهه جنگ و خشونت گردد این کشور پیشرفت چشمگیری در هر سه حوزه فوق‌الذکر داشت. درحقیقت، در اواخر دهه ۱۹۷۰، عراق با توجه به توسعه عادلانه اجتماعی که ایجاد کرده بود از نظر بسیاری از ناظران منطقه‌ای و بین‌المللی به عنوان کشور پیشرو جهان عرب در نظر گرفته می‌شد (Gunter, 2013: 25) با این حال، خرابی‌های ناشی از جنگ‌های صدام حسین با ایران و کویت و به دنبال آن شکست از ائتلاف به رهبری ایالات متحده، تحریم‌های سازمان ملل متحد و حمله آمریکا در سال ۲۰۰۳، نتیجه بهتری جز فساد و خشونت بیشتر در عراق نداشت. متاثر از این شرایط، عراق جایگاه نخست خود در توسعه اجتماعی در میان جهان عرب را از دست داد و شرایطی به مراتب بدتر از قبل را تجربه کرد. در حال حاضر گفته می‌شود ۲۳ درصد جمعیت عراق زیر خط فقر قرار دارند و طبق آمارهای جهانی عراق رتبه ۸۹ در جهان و سوریه رتبه نخست (۸۲/۵ درصد) را به لحاظ خط فقر دارا هستند (نگاه کنید به نمودار شماره ۶). (CIA World Fact, 2018)

نمودار ۶: خط فقر در عراق ۲۰۰۸-۲۰۱۴

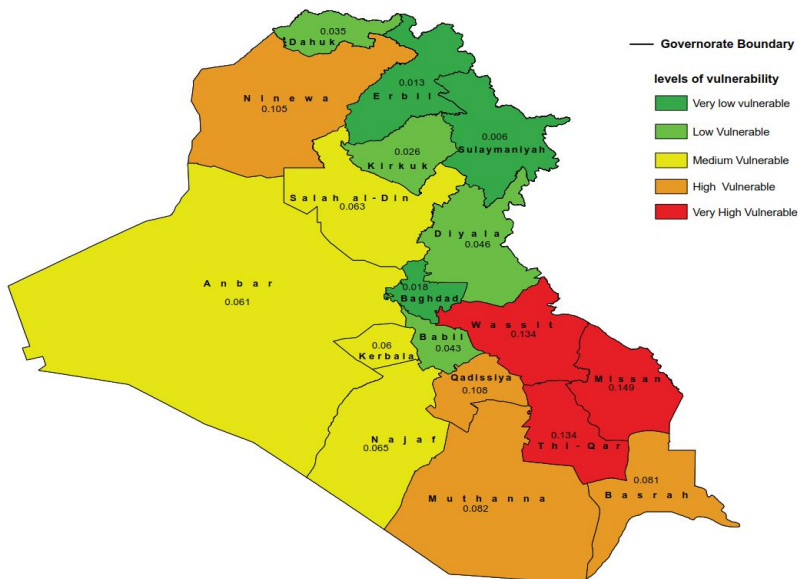

Country	2008	2014
Iraq	25	23

Source: CIA World Fact, 2018

آنچه درباره فقر در عراق قابل توجه است اینکه توزیع فقر در سراسر کشور به یک میزان نیست و به لحاظ فقر و سطح آسیب‌پذیری شهرهای شیعه‌نشین در جنوب عراق از وضعیت به مراتب بدتری نسبت به بخش‌های سنی و کردنشین برخوردارند (نگاه کنید به نقشه ۱).

نقشه ۱: وضعیت فقر در استان‌های عراق

Source: United Nations, 2014: 5

این مسئله در سایر پژوهش‌ها نیز تایید و مشخص شده است که استان‌های میسان، و سیط، ذی‌قار، المثنی، قادسیه، بصره و نینوا بیشترین میزان فقر را در عراق تجربه می‌کنند. (Al-Alak, 2015) عراقی‌ها امیدوار بودند که پایان جنگ علیه داعش امنیت بهتری را برای آنها به وجود آورد و بستری را فراهم کند تا زیرساخت‌های معیوب کشور را برطرف کنند. بازسازی و اصلاح جاده‌ها، بیمارستان‌ها، مدارس و خدمات اساسی در اولویت قرار گیرد، اما واقعیت این است که حوادث سه دهه گذشته عراق اصلاح این امور را به تعویق انداخته و همه را ناامید کرده است. (Skinner, 2019)

۷- تجزیه و تحلیل داده‌ها

طبق یافته‌های پژوهش انتظارات ارزشی در جامعه عراق پس‌اصدام به شدت افزایش یافته است. این کشور هم از درآمد کافی نفت برخوردار بوده و هم رشد اقتصادی مناسبی داشته است. اصلی‌ترین مشکلی که وجود دارد این است که این توقعات ارزشی با قابلیت‌های ارزشی در مردم عراق هماهنگ نیست. لذا نوعی احساس محرومیت نسبی در بین افراد جامعه شکل گرفته است. به این دلیل که عراق یکی از جوان‌ترین جمعیت‌های جهان را دارد و ۵۹ درصد از جمعیت، زیر ۲۴ سال سن دارند افراد جویای کار در این کشور زیادند. این جوانان که غالباً پس از سقوط صدام متولد شده و یا دوران کودکی خود را در سال‌های پایانی صدام گذرانده‌اند هیچ تجربه‌ای از دوران صدام و فشارهای اقتصادی سال‌های پایانی این رژیم ندارند. آنها از زمانی که چشم به جهان گشوده‌اند سخن از آزادی، دموکراسی، رفاه و توسعه شنیده‌اند و دسترسی به فضاهای مجازی و اینترنت قدرت، مقایسه آنها با همسالان خود در دیگر کشورهای عرب منطقه و خارج از منطقه را بالا برده است. لذا علاوه بر محرومیت شناختی، محرومیت عاطفی و احساسی را نیز تجربه کرده‌اند. در شرایطی که ۳۳ درصد از مردان جوان (۱۴ تا ۲۴ سال) و ۶۰ درصد از زنان جوان بیکارند و آمارهای فساد (رتبه ۱۶۸ جهان) و فقر (۲۴ میلیون نفر از ۴۰ میلیون نفر) به نسبت بالا است، اعتراضات سیاسی تنها کنش پیش روی جوانان برای تغییر وضع موجود شده است. این اعتراضات با وجود برحق بودن به واسطه نقش‌آفرینی کشورهای خارجی برای منحرف کردن سمت و سوی اعتراضات و یا سوق دادن آن به سمت خشونت و تخریب بیشتر با سرکوب دولتی همراه شده و ترس از جنگ داخلی را دامن زده است. علاوه بر این، چون خواسته‌های معترضان عمیق و جدی است و اصلاحات ساختاری را می‌طلبد قابلیت تحقق در کوتاه‌مدت را ندارد و این مسئله می‌تواند به خشم بیشتر آنها دامن زده و تغییر نظام را مطالبه نمایند.

۸- نتیجه‌گیری

کشورهای جهان از نظر میزان و شدت تجربه کنش‌های سیاسی اعتراض‌آمیز با یکدیگر متفاوتند. در کشورهای توسعه‌یافته این اعتراضات در قالب جنبش‌های مدنی و احزاب و با یک نظم و برنامه‌ریزی خاصی انجام می‌شود تا نهایتاً خواسته مشخصی پیگیری شود، اما در کشورهای توسعه‌نیافته اعتراضات شکل ناگهانی داشته و غالباً با خشونت و سرکوب همراهند و معترضان به خواسته‌های خود نمی‌رسند. در اعتراضات عراق همان‌گونه که بیان شد احساس محرومیت نسبی علت اصلی ناآرامی‌ها در میان شهروندان عراقی بود. این احساس که ریشه در شکاف بین توقعات ارزشی و قابلیت‌های ارزشی داشت با سرکوب فارغ‌التحصیلان معترض، حاشیه‌نشینان شهری و برکناری ژنرال عبدالوهاب الساعدی خود را در قالب اعتراض نشان داد و با دمیده شدن در آتش اعتراضات توسط قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای شدت پیدا کرد. با توجه به اینکه رفع احساس محرومیت نسبی در شهروندان نیازمند اقدامات ساختاری و جدی است و انجام این کار در کوتاه‌مدت عملاً امکان‌پذیر نیست، لذا می‌توان گفت تا زمانی که اصلاحات اقتصادی لازم در عراق انجام نپذیرد و کنش‌های سیاسی شهروندان عراقی در قالب جنبش‌های مدنی و احزاب دنبال نگردد وقوع اعتراضات خشونت‌بار همانند پاییز ۱۳۹۸ در شهرهای عراق امری طبیعی و قابل تصور خواهد بود. اعتراضاتی که ممکن است خود را در ابعاد مختلف نشان دهد و هر بار با یک جرقه مجدداً شروع شود. اعتراضات اخیر در عراق را می‌توان در قالب جدول زیر این‌گونه به تصویر کشید.

اعتراضات	مطالبات	شدت اعتراضات	واکنش دولت	واکنش مرجعیت شیعی	واکنش عربستان اسرائیل و آمریکا
سیاسی	در ابتدا اصلاحات و سپس تغییر نظام سیاسی	شدید و بالا	وعده ترمیم و اصلاح کابینه سرکوب معترضان	دعوت به عدم به‌کارگیری خشونت از سوی دولت و رسیدگی به خواسته معترضان	حمایت از خواسته‌های معترضان و سرنگونی دولت
اقتصادی	رفع فقر، فساد، تبعیض، بیکاری ایجاد رفاه	شدید و بالا	وعده اصلاحات	سرعت بخشی به اصلاح ساختارها	نامیدسازی نسبت به تحقق اصلاحات
اجتماعی	رسیدگی به آسیب‌های اجتماعی همچون زاغه‌نشینی و پیامدهای آن	خفیف	وعده رسیدگی	سرعت بخشی به خدمت‌رسانی از سوی دولت	بزرگ‌نمایی در مشکلات و ناکارآمد معرفی کردن سیستم

کتابنامه

۱. کوهن، آلون استانفورد، (۱۳۶۹)، *تئوری های انقلاب*، ترجمه علیرضا طیب، تهران: قومس
۲. ملکوتیان، مصطفی، (۱۳۷۲)، *سیری در نظریه های انقلاب*، تهران: قومس

References

1. Aboulenein, Ahmed, (2019), "Iraq to Open Border-Crossing with Syria on Monday", *The Reuters*, 28 September 2019, Available at: <https://www.reuters.com/article/us-iraq-syria-border/iraq-to-open-border-crossing-with-syria-on-monday-id>
2. Abu Zeed, Adnan, (2019), "Iraq Steps up Search for Advanced Air Defense System", *Al-Monitor*, 23 September 2019, available at: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/09/iraq-pmu-air-defense-russia-s-400-system.html>
3. Ala-Aldin, Ranj, (2018), "Sectarianism, Governance, and Iraq's Future", *Brookings Doha Center Analysis*, 24 November 2018, Available at: https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2018/11/Sectarianism-governance-and-Iraqs-future_English.pdf
4. Al-Alak, Mehdi, (2015), Poverty Reduction Strategy in Iraq, *Central Organization for Statistics in Iraq COSIT*, Available at: http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs1112/CFS39Docs/SpecialSession/CFS_39
5. Aljazeera Center for Studies, Iraq's protests: All you need to know in 500 words", *Aljazeera Center for Studies*, Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/iraq-protests-500-words.html>
6. Aljazeera Network Web Site, (2019), "Iraq's Uprising an Open Crisis with No known Path Forward", 9 October 2019, *Aljazeera Network Web Site*, Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/iraq-uprising-open-crisis-path.html>
7. Bayertz, Kurt, (1999), *Solidarity*, London: Springer
8. Beech, Eric, (2019), "U.S.'s Pompeo urges Iraq's prime minister to tackle protesters' grievances", *The Reuters*, 9 October 2019, Available at: <https://www.reuters.com/article/us-iraq-protests-usa/uss-pompeo-urges-iraqs-prime-minister-to-tackle-protesters-grievances-idUSKBN1WO034>
9. Biddle, Stephen; Friedman, Jeffrey A.; Long, Stephen, (2012), "Civil War Intervention and the Problem of Iraq", *International Studies Quarterly*, Vol.56, No.1, pp.85-98.
10. Bobseine, Haley, (2019), "Iraqi youth protesters: Who they are, what they want, and what's next", *Middle East Institute*, 14 October 2019, Available at: <https://www.mei.edu/publications/iraqi-youth-protesters-who-they-are-what-they-want-and-whats-next>

11. CEIC Data, (2019), "What was Iraq's Crude Oil: Exports in 2018?", *CEIC Data*, Available at: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iraq/crude-oil-exports>.
12. CIA World Fact Book, (2018), Iraq Population below Poverty Line, *CIA World Fact Book*, Available at: <https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?c=iz&v=69>
13. Cohan, Alvin Stanford, (1990), *Theories of Revolution: An Introduction*. Translated by Alireza Tayeb, Tehran: Ghomes [In Persian]
14. Driscoll, Dylan O., (2018), "Emerging Trends of Conflict and Instability in Iraq", *Helpdesk Report*, November 2018, Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c18d35ee5274a468ba7fab3/433_Emerging_Trends_of_Conflict_and_Instability_in_Iraq.pdf
15. Euronews, (2019), "Iraqi Oil Exports Hit Record Highs", *Euronews Agency*, 1 September 2019, Available at: <https://farsi.euronews.com/2019/09/01/iraq-new-oil-export-record>. (In Persian)
16. Gunter, Frank R. (2013), *The Political Economy of Iraq*, London: Edward Elgar Publishing
17. Gurr, Ted Robert, (1968 a), "Psychological Factors in Civil Violence", *World Politics*, Vol.2, No.2, PP. 245-278. Available at: http://www.uky.edu/~clthyn2/PS439G/readings/gurr_1968.pdf
18. Gurr, Ted Robert, (1968 b), "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices", *American Political Science Review*, Vol.62, pp.1107-1115.
19. Halbfinger, David M.; Hubbard, Ben; Bergman, Ronen, (2019), "The Israel-Iran Shadow War Escalates and Breaks Into the Open", *The New York Times*, 28 August 2019, Available at <https://www.nytimes.com/2019/08/28/world/middleeast/israel-iran-shadow-war.html>
20. International Labour Conference, (2019), Committee on the Application of Standards, C.App./PV.3, Iraq (C182), *International Labour Organization* Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_710552.pdf
21. International Labour Organization, (2016), ILO in Iraq, *International Labour Organization*, January 20 2016, Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_444514.pdf
22. Israel hayom, (2019), "Why Israelis Should Support the Iraqi Protesters", *Israel hayom*, 6 October 2019, Available at: <https://www.israelhayom.com/opinions/why-israelis-should-support-the-iraqi-protesters>
23. Israeli Foreign Ministry, (2019), "Israeli Foreign Ministry statement on events in Iraq", *Israeli Foreign Ministry*, 11 October 2019, Available at: <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/Pages/default.aspx>

24. Iuvm press, (2019), "EXCLUSIVE: Evidence prove Saudi Arabia hand in Iraq protests", **Iuvm press**, October 2019, Available at: <https://iuvmprss.com/46909>
25. Jerusalem Post, (2019), "Iraq Supresses Internet, send Security Forces to Crush Protesters", **Jerusalem Post**, 3 October 2019, Available at: <https://www.jpost.com/Middle-East/Iraq-supresses-internet-sends-security-forces-to-crush-pro>.
26. Kahtan Khalaf, Hamsa, (2018), " Impact of Political Instability on the Reality of Iraqi Political Parties: A Study According to the Results of the 2018 Elections", **European Journal of Social Science Education and Research**, Vol.5, No.2, pp151-162.
27. Macrotrends, (2019), Iraq Unemployment Rate 1991-2019, **Macrotrends Institute**, Available at: [https://www.macrotrends.net/countries/IRQ/iraq/unemployment-rate'](https://www.macrotrends.net/countries/IRQ/iraq/unemployment-rate)
28. Majid, Pasha, (2019), "Angry Iraqis Demand New Government", **Foreign Policy**, 7 October 2019, Available at: <https://foreignpolicy.com/2019/10/07/angry-iraqis-yearn-for-military-rule-again/>
29. Malakoutian, Mostafa, (1993), **A look at the Theories of Revolution**, Tehran: Ghomes. (In Persian)
30. Manfreda, Primoz, (2019), "Current Situation in Iraq", **Thought Co**, 6 May 2018, Available at: <https://www.thoughtco.com/current-situation-in-iraq-2353055>.
31. Merton, Robert K., (1938), "Social Structure and Anomie", **American Sociological Review**, Vol.3, pp.672-82.
32. OPEC, (2019), "OPEC Monthly Oil Market Report", **OPEC** ,10 October 2019, Available at: <https://momr.opec.org/pdf-download/>
33. Rasheed, Ahmad, (2019), "Iraqi PM says Israel is responsible for attacks on Iraqi militias: Al Jazeera", **The Reuters**, 30 September 2019, Available at: <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security/iraqi-pm-says-israel-is-responsible-for-attacks-on-iraqi-militias-al-jazeera-idUSKBN1WF1E5>
34. Rasheed, Ahmad; Davison, John, (2019), "U.S. pressures Baghdad over Iran-backed militias", **The Reuters**, 15 May 2019, available at: <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-iraq/u-s-presses-baghdad-over-iran-backed-militias-idUSKCN1SL0F6>
35. Richardson, Clare, (2011), "Relative Deprivation Theory in Terrorism: A Study of Higher Education and Unemployment as Predictors of Terrorism", **Senior Honors Thesis**, New York University, Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/8cde/665bbd27872a4a920b08e9f2774a5cd87d12.pdf>
36. Rubin Alissa J. ;Bergman, Ronen, (2019), "Israeli Airstrike Hits Weapons Depot in Iraq", **The New York Times**, 22 August 2019, available at: <https://www.nytimes.com/2019/08/22/world/middleeast/israel-iraq-iran-airstrike.html>

37. Skinner, Helena, (2019), "Why Iraqis are protesting after 'years of anger and frustration", *Euro News*, 4/10/2019, Available at: <https://www.euronews.com/2019/10/04/why-iraqis-are-protesting-after-years-of-anger-and-frustration>
38. Spencer, Claire; Kinninmont, Jane; Sirri, Omar, (2013), "Iraq Ten Yeae On, Chatham House", *The chatham house*, May 2013, Available at: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/0513pr_iraqtenyearson.pdf
39. Taneja, Kabir, (2018), "The Isis Phenomenon: South Asia and Beyond", *Observer Research Foundation*, Available at: https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2018/08/ORF_Monograph_ISIS_Final.pdf
40. The world Bank, (2019), "Iraq Over View: The world Bank in Iraq", *The world Bank*, available at: <https://www.worldbank.org/en/country/iraq/overview>
41. The World Bank, (2019), "Republic of Iraq", *The World Bank*, Available at: <http://pubdocs.worldbank.org/en/300251553672479193/Iraq-MEU-April-2019-Eng.pdf>
42. Trading Economics, (2019), "Iraq Corruption Index", *Trading Economics*, Available at: <https://tradingeconomics.com/iraq/corruption-rank>
43. Tripathi, Rama Charan; Shrivastava, Rashmi, (1981), "Relative Deprivation and Intergroup Attitudes", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 11, pp. 313-318.
44. Twaij, Ahmed, (2019), "In Iraq, Protesters Are Sick of Corruption and Foreign Influence", *Journal of Foreign Policy*, 7 October 2019, Available at: <https://foreignpolicy.com/2019/10/07/in-iraq-protesters-are-sick-of-corruption-and-foreign-influence-saadi-abdul-mahdi/>
45. WHO, (2014), "Conflict and humanitarian crisis in Iraq", Eorld Health Organization, *World Health Organization*, 24 October 2014, Available at: https://www.who.int/hac/crises/irq/iraq_phra_24october2014.pdf.